

Трошки на схід від Краматорська

26 листопада 2016 року.

У минулі виїзди я сам нагадував хлопцям: ідеш на війну – думай про війну, налаштуйся на роботу і не розвіюйся. Але от тепер Андрійович зосереджено перебирає об'єктиви, Влад дохідливо пояснює новенькому, що в машині, якщо від берців і шкарпеток набрякли ноги – треба скидати саме шкарпетки, а не берці... А я слухаю його, авторитетно киваю – а сам тихенько тішуся і згадую.

З першого погляду було ясно, що нічого між нами не буде – занадто ти молода й гарна для мене. І з першого твого слова стало зрозуміло, що те, чого між нами бути не могло – таки неминуче.

І я їду вже другу добу зі щасливим усвідомленням, що ти – моя.

І згадую тебе.

Зразу всю.

І зразу все.

Від того імпровізованого перекусу з розігрівом, який зненацька влаштував Микола Васильович, несподівано з'явившись на тій накіслій від тижневих дощів автобусній зупинці – і до твого несподівано охриплого, сказаного мені кудись

в плече: «Ну ти можеш мені не викати?..». Від перших ковтків кави з коньяком і твого вдячного погляду за спеціально для тебе куплену в бока-тенькому жовтому магазинчику шоколадку – і до фінального щасливого стогону й сіро-блакитних очей широко відкритих в блакитно-сіре жовтневе небо...

Ти ще не знала, що недовго нам тішитися нашою першою спільною радістю. Я й сам того не знав. Але ти щось відчувала. Тому й спішила. Не тільки довести до логічної вершини те, що між нами почалося на тій зупинці... (От таки кумедно, але знаково, що ангелом-хоронителем нашої любові став не круглощокий хлопчик з луком і стрілою, а відставний капітан армійської розвідки, з яким кілька років тому звели мене стежки його служби і моєї роботи...). Не тільки натішитись одне одним. Але й наговоритися. Прописати одне одного не тільки в серцях і пам'яті плоті, але й у пам'яті розуму.

І чомусь найчастіше темою наших розмов було оте старе княже городище, яке ще до того як стало першим нашим ложем, вже було предметом обопільного зацікавлення. Тобі воно цікаве тому, що ти живеш поблизу. Мені – тому, що вже двадцять п'ять років збираю матеріали по тому княжому граду. І намагаюся написати про нього книжку. Дещо вже й написав. Але ці уривочки занадто самостійні. Ці шматочки – вже яскраві і блискучі. Але скласти з них мозаїку мені поки що не вдалося.

Тому я ретельно зібрав записники по шухлядах письмового столу і висилаю тобі. Нехай вони будуть замість моїх листів увесь той час, поки

я не зможу тобі писати і телефони наші лежатимуть вимкнені в сейфі.

Тільки не подумай через оцей режим мовчання, що я їду в якесь дуже вже небезпечне місце робити щось дуже героїчне. Робитиму я звичайну журналістську роботу, а шансів нарватися на шкідливі для здоров'я неприємності там де я буду – не набагато більше, ніж у кременецькій «тринадцятій» маршрутці. Зайве використання засобів зв'язку може нашкодити не так нам, як дуже хорошим людям, до яких їдемо писати. Саме тому певний час не будемо використовувати цих засобів зовсім.

Можеш читати і креслити все, що тобі не сподобається.

Мені справді цікава й важлива твоя думка.

Не прощаюся...

СБІТЯНОК

«І засталася приказка до сього дня:
Погинули яко обри»
Літопис Рґський про події 565 року

Плем'я знялося враз. Лишили дома і срібло, взяли з собою тільки зброю, рала, жито і худобу. Поки завойовники, що думали жити дулібським трудом вічно, прокидалися і протирали очі — дуліби відійшли вже далеко...

Йшли скоро, але обережно. Всеволод відібрав сильних хлопців і, давши їм зброю, яку рік кували потай від обрів, поставив позад усіх. Знав старійшина, що кинуться завойовники в погоню за своїми рабами дулібами, за безклопітним життям. Обри не вмiли жити на землі. Прийшовши невідь-звідки, вони примучили дулібів, а самі тільки й умiли, що воювати, ну ще хiба — пасти коні, вівці. Але де ж їм, звиклим до рівненьких, як стiл, степів було розвернутися тут? Тисячні обринські отари за кількадесят років вивелись зовсім. Жоден обрин не хотів панькатися з ними, адже простiше було відбирати харч у дулібів. Це вони й робили до останнього...

Жона торкнула старійшину за плече. На дорозі племені стояв вершник. Занепокоєння пробiгло людьми і за-тихло — на обрина верхiвець не скидався. Замість кудлатої шапки — сталевий шолом, замість шкіряного панцира

з нашитими копитами — довга залізна сорочка. Вершник привітально підняв руку:

— Здорові будьте, родовичі! Здоров будь, Всеволоде!
Старійшина впізнав голос...

Із хвилюванням він підніс руку і відповів:

— Здоров будь, Дубе! Здоров будь, синку!

Дуб спішився, підійшов і вони із Всеволодом обнялися. Давно не бачились чоловіки, міцно пов'язані пекучою пам'яттю про рідну кров.

Дуб був зятем Всеволода... Сніжана, його радість і втіха, любила мужа коваля, творила спокій і затишок у домі. Та одного дня, коли Дуб пішов на болото копати кричну руду, обринський каган, зібравшись їхати в гостину, наказав знайти в дулібському селищі п'ятьох вродливих жінок і запрягти їх у свої сани. Попалась кагановим слугам і Сніжана... Дерево чіплялось за пісок, а обрин посадив на сани двох своїх наложниць, поклав багаті дари в срібному шкатулі і сам сів ув обладунку і зі зброєю... Жінки не могли зрушити сани з місця, а каган, вхопивши бича, сік, не розбираючи, по плечах, спинах, головах... Сніжана, рвонувшись у нелюдській напрузі, скрикнула й осіла на пісок... Серце не витримало...

Почувши звістку, Дуб зник.

Зник і не з'являвся дотепер. А зараз дивився на Всеволода з-під чужинецького шолома.

— То ти весь час був у них?.. — спитав Всеволод. — У готів?

— Так. Жив у селищі Рагнара. В сім'ї самого ярла. І вчився битись. Бо ж готи били обрив...

— А ти їм за це? — спитав Всеволод.

— А я їх за це навчив робити добрі рала, серпи, коси. Того року вони тішились тим, що взяли десять міхів збіжжя з одного... А цього року вже мають двадцять два... Я кував їм знаряддя, але мріяв повернутись.

— От і повернувся, Слава Богу!

— ...Слава Богу. І бачу, що дуліби струснули зі себе чужих.

— Чужі ще спробують сісти нам на шию, Дубе, — похитав головою Всеволод. І вже іншим голосом додав: — Позад усіх іде три десятки добрячих хлопців із шаблями і списами. Будеш їм князем. Іди за племенем і стережи жінок і дітей від обрив.

— Думаю зробити інакше! — блиснув очима Дуб.

— Як?

— Іти назустріч обрам. Лаштувати їм пастки, клювати зі засідок, відманити від дороги племені, загнати в якусь гибле місце і знищити усіх!

Всеволод замислився.

— Обри від нас не відстануть, а у відкритому бою ми проти них не вистоїмо. Пробуй зробити так, як кажеш. Зможеш? Бо все ж то — обри...

Дуб усміхнувся якомсь навіть презирливо і впевнено сказав:

— Зможу!

II

Обри саме розгортали табір. Дуб і його хлопці зайшли з-під вітру і оточили обринське стійбище напівкільцем. Коні паслись на галявинці, обри розляглись на траві довкола вогнища, наперед смакуючи в уяві печену конину, що вже лоскотала їм ніздрі... Ось старший потягся до м'яса і Дуб вже хотів подати знак своїм, коли раптом почувся хижий посвист. Стріла звідкись згори майнула в повітрі і вп'ялась в незахищену шию обрина. Заливаючи кров'ю пальці, він захрипів і, перекинувши щит з м'ясом, затих.

Кращої нагоди для цього удару годі було й чекати. Обри піші й спантеличені, а значить позбавлені нестримності й

сили кінного удару. З мечем над головою Дуб вискочив із хащі, хлопці кинулись слідом за ним.

Перший удар був сильний. Дуліби перекинули обрив і били, били, били. Та двоє, покинувши своїх, таки встигли сісти на коней. За доспіхами і вмлістю обри безпомилково визначили в Дубі старшого і намірились на нього... Дуліб приготувався дати відсіч, хоча знав, що то справа майже безнадійна. У щільному строю і зі списками піші воїни можуть протистояти кінним. В бою сам на сам кінний має перевагу в усьому...

Нападники розмахували шаблями на відстані витягнутої руки. Дуб підняв угору меч, проте ближній вершник, так і не завдавши удару, випустив шаблю. Удар другого Дуб відбив, і разом з тим знову коротко і злісно свиснула стріла. Обрин звалився з сідла за Дубовою спиною...

Решті ж обрив не дали вчинити справжнього опору. Молоді дуліби вкладали в кожен удар помсту усього племені за століття горя й образ. Поранених не було. Полонених теж... За кілька хвилин все було скінчено і переможці збирали дорогу зброю убитих, ловили коней. Обри забороняли дулібам їздити верхи. Проте ці юнаки потай вивчилися! Обри забороняли дулібам вчитися володіти зброєю, але праця зробила їхні руки звичними до всякого знаряддя. Так непереможний досі каганат зазнав першої поразки, а зневажані доти землероби — вперше перемогли. Християнська церква числила рік шість тисяч сімдесят третій від сотворіння, чи п'ятсот шістдесят п'ятий — від Різдва Христового. Так рахував роки і Дуб, бо тому навчився за два роки в мешканні Рагнара. І готи, і багато дулібів визнавали своїм Господом Ісуса Христа. Готи навіть мали священну книгу, перекладну, записану їхніми письменами — рунами.

Одну з таких рун побачив Дуб, кинувши погляд на убитого обрина — вершника. Біля оперення стріли, що стриміла з його горлянки, було вирізано знак хвилі.

Дуб усміхнувся, похитав головою і на подив підлеглих склав руки ковшиком і гукнув.

— Велле. Веле-е-е!

— Є-є-є — передражнило його відлуння. Тільки воно відповіло йому. Проте Дуб знав, що дівчина тут, поруч.

***

Велле хотіла було кинутись до Дуба, подивитись, чи цілий він, чи здоровий... Але зразу спинила себе — навіщо? Він і так сказав їй усе — чітко і коротко. Перед тим, як пішов. То навіщо ятрити душу собі і набридати йому...

Велле, дочка Ярла Рагнара, уже давно зрозуміла, що не житиме без молодого дуліба. Ні, не можна сказати, що любов прийшла отак одразу, з першого погляду. Бо й не зовнішністю зачарував її коваль, а тим, як спокійно і вдумливо брався до всякої справи, як вперто долав невдачі, як потішно й дохідливо пояснював те, що вмів краще від інших... А вмів Дуб багато з того, що дозволяло жити на цій землі зручніше і затишніше. І для Велле, і для Рагнара вона була рідною, своєю, хоча жили в пам'яті роду, в сагах і оповідях спогади і про далеку прабатьківщину — землю Готланд на березі холодного моря, і про багаті міста на берегах моря теплого, звідки готи, переможені гуннами, відійшли три покоління тому. Частина племен подалася у любий серцю Готланд, частина всіла в лісах межі людей слов'янського племені. В лісах і пущах місця вистачало їм, і готам. Бо слов'янські гради, і готські бурги з невеликими випаленими галявами однаково губилися в глухих глибинах зеленого моря. Тільки часом зустрічалися одні з одними мисливці готів і волинян, але і їм не було чого ділити між собою...

Але готи ніколи не забували, що вони — воїни, і плекали з покоління в покоління шліфовану воїнську вмільсть кожного бійця. І гунни, і слов'яни, і недавні нападники обри основною силою вважали кількість, давили ворога тілами ненавченого натовпу. Малочисельні готи не могли собі дозволити втрачати людей без пуття. Один гострий меч вартий трьох тупих, один вправний воїн... Готи дбайливо вдосконалювали прийоми бою і засоби захисту... Вони мали панцирі із сталевих кілець і сталеві шоломи. Міцні, оббиті шкірою і куті залізом щити, їхні мечі, ведені вивченими руками, рубали не так силою рук воїна, як силою своєї ваги і швидкості. Навіть жінка, оволодівши цією вмільстю ставала сильнішою за наймогутнішого чоловіка.

Ярл Рагнар навчив цьому любу доньку Велле. Ярл Рагнар навчив цьому Дуба, який прибився до їхнього бурґа. Дуб за це навчив Рагнара орати землю так, що вона лишалась родючою не два роки після вигорання, а десяток. Дуб навчив їхнього коваля Хойзінґірса шукати в тутешніх болотах добру кричну руду і таке вугілля, яке не треба було випалювати з дерева. Дуб показав трави лікувальні і поживні... Його плем'я жило тут набагато довше, дуліби мали багато саґ, які називали «Словами», але не було серед них такої, яка оповідала би, як дуліби прийшли сюди. Здається, вони були тут завжди від самого сотворіння Богом світу. Тому Дуб знав цю землю набагато краще...

Рагнар тішився таким прибульцем і думав, що Дуб вже не залишить бурґа, Рагнарівого роду. Тим паче, що в очах любої доньки просто сяяло почуття до Дуба, а всі хлопці бурґа мліли перед ставною білокосою красунею, з впевненими рухами, сірими очима і повними губами. Проте Велле потяглася до чужинця, і, може, була в тому, крім душевної приязні, і потреба крові, адже в стінах бурґа всі були вже більшою чи меншою мірою родичами і діти часто народжувались кволі... Рід не ріс...

Але одного дня за вечерею Дуб раптом сказав, що дякує цьому дому за його добрість, але йому час іти.

— Куди ти підеш? — спитала Велле. — Тут ти вільний, а твій рід під обрами. Тут у тебе є... — і запнулась, хотіла сказати «я», але схаменулась і сказала «ми». — А тому, раз ти прийшов до нас сам, певно, не маєш ні двору, ні дому.

— Колись я мав дім. І мав жону. Вона була така ж юна і гарна, як ти, Велле. Та одного дня обрин запряг її у важкі дубові сани і поганяв, доки в неї не розірвалося серце... А мене не було поруч, щоб захистити... Тоді я не міг нічого. Тепер можу і хочу бити їх, бити доти, доки не загину сам.

— Усіх не переб'єш... — кинув Рагнар.

— Сам — не переб'ю. Але дуліби підуть за мною, якщо знатимуть, що є за ким іти.

— Добре, — сказав Рагнар, — зараз ти поїси і виспишся. Зранку ти візьмеш Вульфа, він хороший кінь, візьмеш отой панцир, він вже заважкий для мене, і поїдеш, куди схочеш... Але якщо буде тяжко — вертайся...

Дуб поїхав зранку. А вночі, коли дім Ярла Рагнара спав, Велле зібрала доспіх, легкою тінню майнула до стайні...

***

Всеволод із тривогою озирався навкруги і переконувався, що не помилився. Ліс ставав іншим. Ялин і сосон все меншало, дерева довкруг тріпотіли листом. Іншим був і підлісок, під могутніми дубами коні пішли швидше — під копитами був уже не сипкий пісок, а тверда суглинь. Це могло значити тільки одне — плем'я не може йти далі. Ще два, ну три дні переходу — і дерева розступляться, розбіжаться на невеликі гайки, відкриваючи таке гладеньке, таке звичне для обринської кінноти поле. Та й що робити їм, дулібам-поліщукам, яких ліс живив, захищав і одягав у тій гіркій для них палестині? І ніби голим на пекуче сонце вийде плем'я. А це — загибель для багатьох і багатьох.

Хіба кілька десятків пристосуються і виживуть, але тих якісь нові находники легко приберуть до рук. Загибель тут, загибель там... Дуб, правда, б'є обрив, вже другий бій — без втрат. Але то тільки напади зненацька на дозорні стежі. До великого і рішучого бою дуліби не готові.

— Ліс змінився, — почув Всеволод за плечем голос Дуба.

— Знаю, — кивнув Всеволод, — вже думав, що будемо робити. — В степу нам життя не буде.

— Деякі роди йдуть аж за Великі Гори. Там, кажуть, теж ліси.

— І чужа земля... І стільки не дійде до тих Великих Гір... Скільки в нас часу до того, поки всі обри доберуться до нас?

— День, — знизав плечима Дуб, — то щонайменше. Найшвидше — два. Якщо затримаються — три.

— Значить, мусимо налаштувати ту пастку, про яку говорив, — проказав старий. — Встигнеш і зможеш — наше щастя. Не встигнеш...

Ліс був густий і тьмянний. Правда, обом на мить здалося, що вони відчули дихання обринської сторожі в потилицю...

***

Так, іншого виходу не було. І Дуб знав. І така спроба не обіцяла обов'язкової перемоги. Але за інших умов не було й такої можливості — надто численні були обри, надто не навченими — дуліби...

Скільки вдасться протриматись у першому і, дай Боже, останньому прямому ударі? В нього — три десятки хлопців, а обрив — сотні.

І треба протриматись певний час, поки не розгориться за обрами ліс. Та й потім ще трохи часу, щоб не дати загарбникам сховатися в річці.

Дуб зітхнув і звернувся до принишклих родовичів:

— Завтра в полудень ми зіткнемося з обрами. Січа буде не на життя, а на смерть, бо в нашій смерті може бути жит-

тя всього роду. Пам'ятайте слова Христові: «Ніхто не має більшої любові, ніж той, хто покладає душу за друзів своїх».

Тому знайте, що кожного, хто гине, захищаючи інше життя, приймає в рай Отець Небесний. Встоїмо, не здригнемося — і будуть наші діти вільні. Не встоїмо — знов будуть обри на жонах і дочках наших в санях їздити... — Дуб змахнув рукою, прогнав пекучий спогад і продовжив:

— Хвіст відбере десять чоловіків і залишиться тут.

— Але... — підвівся було рудий юнак з палаючими очима.

— Залишитися тут! — з притиском мовив Дуб. — Пропустити крізь себе обрив і запалити за ними ліс... І то не як-небудь, а підковою, щоб горіло у них з-поза спин — і до самого берега. Ми ж засічемо берега і за цією січчю зустрінем обрив. Поки вони подолають нас — їх згине дві-три сотні. Решту дожере вогонь. А хто виживе — пливи через річку, доганяй плем'я...

— А слідом обри? — спитав хтось із дулібів.

— Ні, засіку ми теж запалимо. Коня обрин у вогонь не зажене, а без коня його не перескочить. Та й річка. Цей берег урвистий, є кілька вирів, нам допоможуть вогонь і вода.

— І ще я! — пролунало раптом з хащів. Шелеснули кущі і на освітлену місцями галявину вийшла Велле. — Я допоможу тобі, — сказала вона до Дуба вже готською. — В роду Ярла Рагнара ще залишились молоді доблесні воїни. Я приведу їх завтра на цю річку.

— Але чи схотять вони битися за наше? — спитав Дуб.

— Вони будуть битися за своє! Тут зовсім недалеко — наш бург. І ми ще не забули гуннів і пам'ятаємо — що таке степовики.

— Сідай біля нас. Зіси з нами і заодно розкажи, кого з вартових я маю покарати за те, що пропустив тебе.

— Нікого. Я чекала вас тут, поки ви ще не прийшли. Так само, як і тоді обрив...